

a) da se upotrebljavaju, mijenjaju ili prodaju robe, uključiv i sredstva za proizvodnju, i

b) da se izvlači korist iz upotrebe proizvodnih fondova.

Osnovna obaveza zahtijeva

c) da se vrijednost proizvodnih fondova ne smije umanjivati i to nezavisno od izvora financiranja.

Ta tri pravna principa omogućuju tržišnu anatomiju radnih kolektiva.

Sa stajališta društvenih odnosa, proizvodno vlasništvo implicira vlast nad radom drugih (lišenih vlasništva) članova klasnog društva. U besklasnom društvu vlasništvo mora onemogućiti eksploataciju tuđeg rada. To se osigurava sa slijedeća tri osnovna prava:

- (1) Svaki član društva ima pravo na rad,
- (2) Svaki član društva ima pravo da se natječe za ma koje radno mjesto koje odgovara njegovim sposobnostima i kvalifikacijama i
- (3) svaki član društva ima jednako pravo učestvovanja u upravljanju proizvodnjom.

Ekonomski društveno vlasništvo implicira odsustvo dohotka od imovine. Može se stoga formulisati slijedeće osnovno pravo koje je ujedno i obaveza:

Svaki član društva stiče ekonomske koristi isključivo na osnovu svog rada i nikakve koristi od imovine.

Pravo (na proizvod svog rada) i obaveza (ništa povrh proizvoda rada) služe kao osnova za raspodjelu prema radu.

Proizilazi da je društveno vlasništvo još uvijek vlasništvo u pravnom smislu, ali ne više u društvenom i ekonomskom smislu jer nema više nikakvih privilegija po osnovi vlasništva.

AKUMULACIJA U MODELU PONAŠANJA JUGOSLOVENSКИH SAMOUPRAVNIH PRIVREDNIH SUBJEKATA

Nikola ZELIĆ*)

Nedavno je isti autor, na stranicama *Ekonomске analize* pokušao da ospori neke stavove iz ekonomske teorije razvijene oko Ward-ove »ilirске firme« — kad se stavovi te teorije primenjuju na jugoslovenske samoupravne privredne subjekte.¹⁾ To razmatranje rezultiralo je u definisanju modela ponašanja samoupravnog preduzeća koji, za razliku od modela ponašanja ilirske firme, po mišljenju autora, verno opisuje stvarno ponašanje jugoslovenskih samoupravnih privrednih subjekata.

Suvišno je i pominjati da samo oni teorijski modeli koji su dobra aproksimacija stvarnosti mogu poslužiti kao analitički instrumentarijum za

*) Autor je istraživač u Institutu ekonomskih nauka, Beograd.

¹⁾ N. Zelić, »Jugoslovensko preduzeće i teorija o ponašanju samoupravne tržišne prirede«, *Ekonomska analiza*, 1—2, 1976, 61—77.

poboljšanje funkcionisanja sistema čije ponašanje opisuju. Model ilirske firme, u tom smislu, nije od naročite analitičke koristi za slučaj jugoslovenskog samoupravnog preduzeća. Ako model izložen u našem prethodnom prilogu dobro opisuje tipično ponašanje jugoslovenskog preduzeća, onda bi on mogao poslužiti ovoj svrsi. Taj model ne pokazuje ni jednu od onih loših osobina koje je teorija o ilirskoj firmi, eksplicitno ili implicitno, pripisivala jugoslovenskom samoupravnom preduzeću. No, pokazuje li on neke druge potencijalne slabosti samoupravnih privrednih subjekata, odnosno, da li bi se njihovo stvarno ponašanje moglo na neki način i poboljšati? To pitanje preokupacija je ovoga priloga.

Privredno-sistemski i ostali uslovi u kojima egzistira jugoslovensko preduzeće specificirani su u citiranom ishodišnom radu (str. 66—67). Navodimo, ponovo, samo funkciju cilja za koju sa dosta pouzdanosti možemo tvrditi da je maksimiziraju jugoslovenski samoupravni privredni subjekti. Osnovna organizacija udruženog rada svakako će za svoj primarni cilj (ne i jedini) najčešće odabrati postizanje maksimalnog prosečnog bruto ličnog dohotka, definisanog na sledeći način:

$$y = \frac{p_x X(L, K) - p_k K - A}{L} \quad (1)$$

Simboli u ovoj funkciji označavaju: y — prosečan bruto lični dohodak proizvodnog privrednog subjekta; X — količinu proizvoda (pretpostavljeno je da se proizvodi samo jedan proizvod); p_x — cenu toga proizvoda; L — broj radnika (svedenih na istu jedinicu mere, odnosno »uslovnih«); K — vrednost društvenih sredstava za proizvodnju koja koristi samoupravni privredni subjekt; p_k je »komercijalna« cena tih sredstava, cena »kapitala«, koja u sebi sadrži obaveznu amortizaciju i kamatu ukoliko sredstva K , ili bar jedan njihov deo, potiču iz eksternih izvora; najzad, sa A je označena akumulacija, deo dohotka kojeg samoupravni privredni subjekti planiraju i izdvajaju u fondove.

Akumulacija A je izvesna funkcija angažovanih društvenih sredstava, ali nespecificirana funkcija i različita od preduzeća do preduzeća. I jedan isti privredni subjekt akumuliraće u raznim periodima različite iznose sredstava — bez obzira što mu obim sredstava K ostaje isti — više u periodima kad mu »dobro ide«, i obrnuto.

Podvrgnut standardnom ekonomsko-teorijskom ispitivanju, samoupravni privredni subjekt sa funkcijom cilja (1) pokazuje relativno dobre osobine (daleko bolje osobine nego, već dobro poznati, Ward—Domar—Vanekov model samoupravnog preduzeća). Upravo navedenim adaptiranjem veličine A — koja je u kraćem periodu planski parametar, a posmatrana u nizu sukcesivnih perioda može biti promenljiva veličina — naš samoupravni privredni subjekt amortizuje egzogene šokove i prilagođava svoje poslovanje reagujući u ekonomski racionalnim smerovima (racionalnim, posmatrano i sa šireg stanovišta²⁾).

Međutim, na drugoj strani, element A u funkciji cilja i modelu ponašanja jugoslovenskog privrednog subjekta verovatno je njegova najslabija tačka. Navodimo samo najznačajnije argumente u prilog ovoj konstataciji.

²⁾ Detaljno o ovome u: N. Zelić, loc. cit.

Veličina A je, prvenstveno, funkcija obima društvenih sredstava koja angažuje samoupravni privredni subjekt, ali pošto je to nespecificirana funkcija i različita od preduzeća do preduzeća, akumulacija se utvrđuje u priličnoj meri arbitrarno.³⁾ Ovakvo utvrđivanje vrednosti varijable A u modelu ponašanja samoupravnog preduzeća teško može voditi ispunjenju ekonomskog zahteva za racionalnom upotrebom ograničenih društvenih sredstava, koji implicira i dalji zahtev, da društvena sredstva u različitim upotrebama moraju biti približno jednako akumulativna. Akumulaciju u srazmeri sa angažovanim društvenim sredstvima stoga očigledno treba unapred normirati.

Dalje, posmatranjem funkcije (I) lako se uočava da se planiranjem manjeg iznosa A lični dohoci lako mogu povećati na račun akumulacije. Kad se lični dohoci na ovaj način nivelišu, međugranski i u preduzećima unutar grane, onda njihova ujednačenost nije indikator ostvarenja principa raspodele prema radu i optimalnog rasporeda raspoloživog društvenog rada na pojedine upotrebe. Sredstvima za proizvodnju mora se, naime, priznati da podižu proizvodnu moć živog rada, odnosno da su proizvodna u tehničkom smislu i ta se činjenica more na jedinstven način respektovati u internoj raspodeli dohotka. Pa ako se uopšte akumulira deo dohotka, koji preostaje preko recimo ujednačenih ličnih dohodaka, onda samo ujednačena akumulacija u srazmeri sa angažovanim sredstvima znači i da su ona društveno optimalno upotrebljena, i da se ostvaruje nagrađivanje prema radu.

Najzad, poslovni uspeh dvaju privrednih subjekata sa istim prosečnim ličnim dohocima a različitom akumulacijom na jedinicu korišćenih sredstava nije isti. Jedna od dve veličine, lični dohoci ili akumulacija (u srazmeri sa angažovanim sredstvima), mora se na neki način fiksirati da bi poslovni uspeh pojedinih privrednih subjekata bio međusobno uporediv. Fiksiranje ličnih dohodaka ne dolazi u obzir, jer se to protivi postuliranom motivu privređivanja pojedinca i radnog kolektiva, stimulativnom principu nagrađivanja prema radu itd.

I niz drugih razloga, koji su van konteksta ovde primenjenog analitičkog postupka (posmatranja modela ponašanja samoupravnih privrednih subjekata), upućuje na zaključak da je potrebno društveno, planski fiksirati onu drugu ključnu veličinu u dohotku — akumulaciju; ali ne akumulaciju u odnosu na dohodak, nego u odnosu na društvena sredstva koja privredni subjekti koriste u svom poslovanju. Razmotrimo najpre šta bi se uvođenjem ovakve stope planirane akumulacije izmenilo u modelu ponašanja naših samoupravnih privrednih subjekata. Navešćemo zatim i neke druge opservacije o širem društveno-ekonomskom smislu i efektima ovog privredno-sistemskog instrumenta.

a) Stopa planirane akumulacije u modelu ponašanja samoupravnih privrednih subjekata

Već i ono što je do sada rečeno o stopi planirane akumulacije upućuje na zaključak da bi nju privredni subjekti zaračunavali samo na »sopstvena« sredstva. Akumulacija na sredstva iz eksternih izvora, koja koristi konkretno

³⁾ Izdvajanje sredstava akumulacije nije stvar sasvim proizvoljnih odluka preduzeća; niz egzogenih faktora utiče na tu odluku, ali su granice koje ti faktori postavljaju dovoljno široke da mogu imati za rezultat velike varijacije ostvarene akumulacije u odnosu na angažovana sredstva.

preduzeću, sadržana je već u ugovornoj obavezi prema kreditoru i on bi, kao nominalni »vlasnik« tih sredstava, imao obavezu izdvajanja akumulacije na ta sredstva.

Kad se ima u vidu tako precizirana jedinstvena stopa planirane akumulacije, onda je kod ispitivanja efekata njene eventualne ugradnje u funkciju cilja privrednih subjekata od značaja iz kojih izvora potiču sredstva K u funkciji cilja: iz sopstvene akumulacije, ili iz eksternih izvora, po tržišnim uslovima. U analitičke svrhe možemo razgraničiti tri slučaja: 1) da sva sredstva K potiču iz eksternih izvora; 2) da su sredstva K delimično eksternog porekla, iznos K_1 , a drugim delom, K_2 , sopstvena sa stanovišta subjekta koji ih koristi ($K = K_1 + K_2$); najzad, 3) da sva sredstva potiču iz internih izvora ($K = K_2$).

1. U slučaju da se preduzeće finansira isključivo iz eksternih izvora njegova funkcija cilja bi ostala kao u izrazu (1). Sve unapred utvrđene obaveze prema korišćenim društvenim sredstvima sadržane su u iznosu $p_k K$. Novi parametar, interna obaveza prema »vlastitim« sredstvima — obeležimo je sa a_k , pri čemu a_k sadrži amortizaciju i planiranu akumulaciju na dinar »vlastitih« sredstava — irelevantan je za ovakvo preduzeće jer su mu sopstvena sredstva $K_2 = 0$. S obzirom na izuzetan značaj koji u modelu ponašanja jugoslovenskog preduzeća ima veličina A (ona apsorbuje egzogene uticaje, tržišne na prvom mestu i eliminiše devijacije koje se, pretežno u literaturi Zapada, pripisuju samoupravnim socijalističkim preduzećima), važno je pitanje ima li ta veličina mesta u funkciji cilja samoupravnih privrednih subjekata koji se isključivo eksterno finansiraju. Svakako ima. Naime, pod pretpostavkom da cena sredstava dobijenih iz eksternih izvora, p_k , sadrži samo amortizaciju i kamatu, odnosno pod pretpostavkom da je amortizacija dovoljna za otplatu glavnice duga, preduzeće ne može računati s tim da će po otplati duga moći pribaviti nova sredstva pod istim uslovima; i tako u nedogled. Ta sredstva su oskudna, na tržištu ih nema dovoljno, zajmodavac zahteva i participaciju sopstvenim sredstvima u investicionom projektu itd. Otuda će i u ovom modelu, koji je samo inicijalno model čistog eksternog finansiranja, parametar A naći mesto kao u funkciji cilja (1) i imati za rezultat sve one pozitivne posledice na efikasnost ponašanja privrednih subjekata.

Model čistog eksternog finansiranja degenerisaće iz još jednog razloga. Amortizacija, kao komponenta u ceni sredstava p_k , zbog dinamike otplate kredita, po pravilu nije dovoljna za otplatu glavnice duga, pa se za otplatu glavnice duga moraju koristiti sredstva tekućeg dohotka. Čim preduzeće, inicijalno eksterno finansirano, otplati jedan takav anuitet, ono formira sopstvena sredstva, K_2 , odnosno njegovo $K = K_1 + K_2$. I tako već prelazimo na slučaj 2, drugi model finansiranja samoupravnih privrednih subjekata.

2. U slučaju kad sredstva preduzeća K potiču iz eksternih i iz internih izvora, kad se u funkciju cilja (1) uvede i parametar a_k , onda ona dobija sledeći oblik:

$$y = \frac{p_x X(L, K) - p_k K_1 - a_k K_2 - A}{L} \quad (2)$$

Simboli imaju objašnjeno značenje. Parametar A , bez obzira što je (obavezna) planirana akumulacija već obuhvaćena iznosom $a_k K_2$, opet nalazi

mesta u funkciji cilja. Ta veličina prisutna je čak i u modelu čistog eksternog finansiranja, a ovde će svakako imati relativno veću vrednost. Cena sredstava iz eksternih izvora p_k biće naime po pravilu veća od a_k — zbog mogućnosti da amortizacija ne bude dovoljna za otplatu glavnice duga, o čemu je bilo reči, a dalje i zato što će tržišna kamatna stopa, kao komponenta u p_k , biti po pravilu veća od jedinstvene stope planirane akumulacije, kao komponente u a_k . Tako ostaje sve više prostora za porast veličine A što se više struktura sredstava menja u korist sopstvenih izvora. Variranje te veličine može se prepustiti svakom pojedinom privrednom subjektu bez ikakve društvene obaveze da svoje ponašanje u tom pogledu usaglašava i planira zajedno sa drugim privrednim subjektima. Sasvim je izvesno da će radni kolektiv adaptirati veličinu A kao i u sadašnjem modelu ponašanja našeg samoupravnog privrednog subjekta, što ima i iste one pozitivne efekte. Uvođenjem parametra a_k u funkciju cilja i model ponašanja naših privrednih subjekata samo bi se, naime, suzio raspon u kome veličina A može da varira. Jedan deo te veličine $a_k K_2$ se planski, dogovorno fiksira, čime se eliminišu mogući ekscesi u raspodeli dohotka i obezbeđuje plansko, koordinirano ponašanje privrednih subjekata. Ti ekstremni slučajevi u utvrđivanju visine parametra A , od strane pojedinih privrednih subjekata, u sadašnjem sistemu tim su više mogući što je više sredstava preduzeća pokriveno sopstvenim izvorima — tada naime ostaje širi dijapazon mogućih variranja akumulacije.

3. U slučaju kad se preduzeće finansira isključivo iz sopstvenih izvora taj dijapazon je najširi. Čak i kad se uvede jedinstvena stopa planirane akumulacije, dakle kad funkcija cilja preduzeća koje se finansira sopstvenim sredstvima dobije oblik

$$y = \frac{p_x X(L, K) - a_k K_2 - A}{L}, \quad (3)$$

i tada ovom preduzeću ostaju širi okviri za utvrđivanje veličine a_k nego preduzeću iz slučaja 1. i 2. Razlozi su navedeni pod 2, a naime, pošto je p_k po pravilu veće od a_k to od dva preduzeća čiji isti broj radnika L , angažujući isti ukupan obim sredstava A , ostvaruju isti ukupan prihod, preduzeće koje ima funkciju cilja kao u (3) može izdvojiti više dodatne akumulacije A nego preduzeće sa funkcijom cilja (2), a da pri tome ima isti prosečni lični dohodak. Ono se verovatno neće baš tako i ponašati. »Uštede« koje proističu iz činjenice da se preduzeće finansira »sopstvenim« sredstvima najverovatnije bi rezultirale i u većem prosečnom ličnom dohotku, i u većoj dodatnoj akumulaciji nego u analognom i podjednako uspešnom drugom preduzeću koje ima funkciju cilja kao u (2). Takav ishod je ekonomski sasvim opravdan: akumulacija u prošlosti ima za rezultat veće lične dohotke u sadašnjem trenutku, pa se akumulira i dalje i sa istim ciljem.

Ispostavlja se da uvođenje planskog, privredno-sistemskeg parametra a_k , stope planirane akumulacije, u model ponašanja našeg samoupravnog privrednog subjekta ne bi diralo u dobre osobine toga modela. Parametar a_k ostavlja prostora za dodatnu, neobaveznu akumulaciju A koja modelu obezbeđuje fleksibilnost i ekonomski logične reakcije (što je pozitivna uloga elementa A i u sadašnjem modelu ponašanja našeg osnovnog privrednog subjekta čija je funkcija cilja data izrazom (1)). Uvođenjem stope planirane

akumulacije ne bi se narušavala ni samoupravna autonomija radnih kolektiva — ta stopa se utvrđuje dogovorno, planski, pa je to parametar endogene prirode sa stanovišta viših nivoa udruženog rada. Parametar a_k imao bi samo pozitivne posledice. On bi doprineo: 1) ujednačenijem vrednovanju uloge društvenih sredstava u stvaranju dohotka, 2) doslednijem ostvarenju principa raspodele prema radu i, najzad, 3) učinio bi pokazatelje poslovnog uspeha korektnijim i uporedivijim. Ovaj poslednji rezultat stope planirane akumulacije zaslužuje još neke napomene. Preduzeće čiji poslovni uspeh rezultira u $A = 0$ i u manjoj ostvarenoj akumulaciji od $a_k K$, knjižilo bi interni gubitak. Ako loše poslovanje nije posledica trenutnih, prolaznih uticaja egzogenih faktora i nema izgleda da se interni gubitak pokrije u narednom periodu, onda je to indikator koji nalaže radnom kolektivu da preduzme ono što je u njegovoj moći, kao i signal organima ekonomske politike za preduzimanje adekvatnih mera.

b) Širi, društveno-ekonomski smisao i efekti stope planirane akumulacije

Akumulacija uopšte (mislí se na akumuliranje sredstava u proizvodne svrhe), pa i stopa planirane akumulacije kako je ovde definisana, ima svoje ekonomsko opravdanje samo u privredi koja se razvija. Nivo razvojnih mogućnosti i potreba opredeljuje obim akumulacije pa i stopu po kojoj se sredstva za proizvodnju prošireno reprodukuju. Planski karakter naše privrede, po svojoj definiciji, opravdava plansko, dogovorno utvrđivanje razvojnih mogućnosti i potreba, odnosno obima akumulacije i stope proširenog reprodukovanja društvenih sredstava. Iz principa jednakog položaja svih privrednih subjekata u ekonomskom sistemu i principa raspodele prema radu sledi princip da privredni subjekti treba da doprinose razvoju proizvodnog potencijala ukupnih društvenih sredstava u jednakoj srazmeri sa vrednošću društvenih sredstava koja u svom poslovanju koriste. I to je već dovoljno argumenata za šire, društveno-ekonomsko objašnjenje i opravdanje uvođenja kategorije kao što bi bila stopa planirane akumulacije u naš privredni sistem. Čisto ekonomska suština ove kategorije i politekonomska opravdanost njene egzistencije može se (u društvenom i ekonomskom sistemu kakav je naš) tražiti samo u stalnom ekonomskom progresu, u većito prisutnim mogućnostima sve efikasnije primene društvenih sredstava. Zato, ako pretpostavimo odsustvo mogućnosti za sve efikasniju primenu sredstava za proizvodnju i, šire, opštu tehničku i ekonomsku stacionarnost, tada i jedinstvena stopa planirane akumulacije i svi vidovi kamate na proizvodna sredstva, u sistemu kakav je naš, moraju pasti na nulu. Korisno je detaljnije ispitati ovaj stav, u stvari proveriti ga u kontekstu dosadašnjih razmatranja.

Definišimo stacionarnu privredu kao privredu u kojoj su »ukusi, radni fond, prirodni izvori i stanje znanja dati i stalni, dok kapital predstavlja jedini varijabilni faktor proizvodnje«.⁴⁾ Plan obavezuje sve privredne subjekte da akumuliraju deo dohotka po stopi koja se primenjuje na »sopstve-

⁴⁾ Horvat, B., »Kamata — ogled iz teorije cijena planske privrede, *Ekonomski pregled*, 10/1961, str. 929. U Horvatovom članku nalazimo slična razmatranja — ali u drugačijem kontekstu i usmerena na zaključke drukčije prirode.

na« sredstva, tako da ta akumulacija zajedno sa obaveznom amortizacijom rezultira u »internoj ceni upotrebe društvenih sredstava«, a_k . Slobodna sredstva, cirkulišući na tržištu, dobijaju cenu p_k . Kako će se sad ponašati privredni subjekti koji imaju funkciju cilja kao u (2) i u čemu će to ponašanje rezultirati? Oni će, naravno, maksimizirati svoju funkciju cilja, a njen maksimum je postignut kad je:

$$p_x X_L = y \quad i \quad p_x X_K = p_k^5)$$

Ovaj drugi uslov važi i za sopstvena i za sredstva iz kredita. Preduzeće neće, naime, reinvestirati sredstva prikupljena po osnovu a_k i A ako ona donose manje od p_k . Tada je povoljnija alternativa da ih plasira na tržište i ono će to učiniti. No, kad su svi privredni subjekti ostvarili maksimum svoje funkcije cilja, nikome se više ne isplati angažovanje dodatnih sredstava za proizvodnju — po postojećoj ceni njihove upotrebe, p_k . A nova sredstva pristižu i stalno se uvećavaju, po osnovu a_k i A . Pošto se primenjuju na fiksni radni fond, fiksne ostale činioce proizvodnje i u odsustvu tehničkih inovacija, njihova proizvodnost mora opadati, a time i p_k . Ako je cena p_k bila iznad nivoa a_k , ona ubrzo pada na taj nivo i svi se proizvodni subjekti adaptiraju tome parametru. Proizvodnost sredstava nastalih daljim akumuliranjem nastavlja da opada tako da prinos akumuliranih i reinvestiranih sredstava ne obezbeđuje više ni »internu cenu upotrebe društvenih sredstava« a_k . Posmatranjem funkcije (3) — iz koje je veličina A već iščezla u prethodnom procesu, jer se neobavezno akumuliranje više ne isplati — zaključujemo da se a_k mora smanjiti, ako se želi i dalji proizvodni plasman akumuliranih sredstava, uz uslov da se prosečni lični dohoci ne smanjuju. Biće utvrđena nova, niža stopa planirane akumulacije kao komponente u a_k i a_k će opasti. No, opisani proces će se ponoviti i sa novom »internom cenom upotrebe društvenih sredstava«; i ponavljace se sve dok stopa planirane akumulacije ne padne na nulu. Tada će amortizacija (a_n) biti jedina komponenta interne cene upotrebe društvenih sredstava, a_k . I tržišna kamatna stopa pašće na nulu. Svi privredni subjekti, maksimizirajući svoju funkciju cilja, adaptirace se novim okolnostima. Ravnotežni uslovi, odnosno uslovi za maksimum funkcije cilja privrednog subjekta, sad glase: vrednost marginalnog proizvoda kapitala (društvenih sredstava) treba da bude jednaka amortizaciji, a vrednost marginalnog proizvoda rada jednaka prosečnom ličnom dohotku:

$$p_x X_K = a_m; \quad p_x X_L = y.$$

Plaćanjem faktorima proizvodnje njihovog marginalnog proizvoda, u odsustvu veličine A jer ona je iščezla, iscrpljuje se ceo proizvod našeg (simplificirano posmatranog) samoupravnog privrednog subjekta:

$$p_x X = a_m K + yL, \quad ili \quad (4)$$

$$p_x X = p_x X_K K + p_x X_L L^6)$$

⁵⁾ Simboli X_Z i X_K označavaju izvode proizvodne funkcije po L i K .

⁶⁾ Primitimo da za uspostavljanje jednakosti (4) nije bila neophodna linearna homogenost proizvodne funkcije. Primitimo, takođe, da upravo sprovedena logička analiza nudi i zaključke o pitanju u kojem je to smislu i kada »kapital« proizvođan, itd.

Analiza stacionarne privrede pomogla nam je da osvetlimo širi društveno-ekonomski smisao i opravdanost privredno-sistemskog instrumenta kao što bi bila stopa planirane akumulacije. Za razliku od klasične kamatne stope, čiji smisao izvire iz prirode društvenih odnosa, ekonomski ratio stope planirane akumulacije o kojoj je ovde reč pretežno je »proizvodnog« karaktera.

Stopa planirane akumulacije u stacionarnoj privredi nužno pada na nulu. Međutim, stacionarna privreda je logička konstrukcija. Navedeni elementi kojima je napred definisana stacionarnost privrede gotovo nikada nisu nepromenljivi. Pretpostavka o fiksnoj »stanja znanja« je i apsolutno neodrživa. Tehničke inovacije su uvek moguće pa je već to dovoljno za konstataciju da stacionarne privrede, u napred definisanom smislu, nema, da je ekonomski progres uvek moguć i akumuliranje određenog iznosa novostvorene vrednosti u cilju dalje proizvodnje isplativo sa društvenog stanovišta. Napred je već istaknuto da u planskoj privredi, po njenoj definiciji, tu potrebnu i moguću akumulaciju treba planirati. U stvari, gledano realnije, planiranje ima svoju punu sadržinu samo ako je moguće planirati (i kontrolisati, jer jedino tako plan može biti i izvršen) ključne razvojne parametre od kojih je akumulacija, odnosno obim investicija, na prvom mestu.

I pri razmatranju mesta stope planirane akumulacije u funkciji cilja privrednih subjekata, i u ovom razmatranju uloge te kategorije u širem, privredno-sistemskom kontekstu, planirana akumulacija propraćena je tržišnom cenom upotrebe društvenih sredstava, koja je sadržana u simbolu p_k . Te dve kategorije su u stvari logički komplementarne (odnosno neizbežno koegzistentne u tržišno-planskoj privredi kakva je naša). Akumulacija, koja se po osnovu parametra a_k i »parametra-varijable« A formira na pojedinim punktovima, nije, naime, gotovo nikad i optimalno distribuirana. Administrativno distribuiranje tih sredstava na upotrebe gde će njihova efikasnost biti najveća ne dolazi u obzir u samoupravnom ekonomskom sistemu kakav je jugoslovenski; parametar p_k čini, međutim, takvu administrativnu distribuciju i nepotrebnom. Stopa planirane akumulacije, koja bi se primenivala i na sredstva akumulirana primenom te stope, određuje minimalnu efikasnost društvenih sredstava u slučaju da se ona investiraju tamo gde su i nastala. Tržišna cena upotrebe tih sredstava, sadržana u p_k , meri efekte alternative da se ta sredstva plasiraju negde drugde. Privredni subjekti tako mogu da upoređuju isplativost ove dve alternative i da se u skladu s tim ponašaju.

Rezultirajući društveni, privredno-sistemski efekat interne i tržišne cene upotrebe društvenih sredstava je sledeći: preko stope planirane akumulacije, sadržane u a_k , realizuje se planirani obim akumulacije za čitavu privredu, a tržišna cena upotrebe tih sredstava, sadržana u p_k , obezbeđuje njihovu distribuciju na punktove gde će im upotreba biti najunosnija.

Navodeći samo najvažnije društvene i privredno-sistemске posledice uvođenja stope planirane akumulacije u model ponašanja naših privrednih subjekata, jednu takvu posledicu ne možemo izostaviti. Ta kategorija bi, naime, nedvosmisleno doprinela rešenju problema nezaposlenosti i to samom logikom funkcionisanja ekonomskog sistema — dakle ne vansistemskim forsiranjem i na način koji bi mogao biti u neskladu sa tekućim, čisto ekonomskim interesima postojećih privrednih subjekata. Do ovog zaključka dolazimo kako posmatranjem modela ponašanja našeg osnovnog samouprav-

nog privrednog subjekta, tako i makroekonomskim opservacijama. Privredni subjekt koji je, sa stanovišta svoje funkcije cilja, našao optimum u angažovanju faktora proizvodnje ne bi mogao, zbog stalnog prisustva obaveze po osnovu stope planirane akumulacije, reinvestirati akumulirana sredstva bez povećanja zaposlenosti — a da ne naruši ostvarenje svog primarnog cilja.⁷⁾ Ili, gledano drukčije i šire, uvođenje ili povećanje stope planirane akumulacije ima za posledicu da se tim sredstvima mora više ekonomisati — implicitna cena njihove upotrebe raste, implicitna cena drugog faktora proizvodne relativno pada i on se angažuje relativno više.

*

*   *

O potrebi (ili suvišnosti) privredno-sistemske regulisanja obima akumulacije na nivou osnovnih privrednih subjekata u našoj ekonomskoj literaturi dosta je pisano. Pokušali smo da to pitanje osvetlimo na manje uobičajen način: analizom modela ponašanja samoupravnih privrednih subjekata u jugoslovenskom ekonomskom sistemu.

Dogovorena, planirana stopa akumulacije (kako je ovde definisana) svakako bi u početku stvorila niz poteškoća: njen nivo verovatno bi u samom startu morao biti niži od onoga kojeg bi ekonomska analiza utvrdila kao optimalan; ona bi, dalje, verovatno morala biti znatnije izdiferencirana po pojedinim privrednim sektorima itd. No uvođenje i takve stope planirane akumulacije izuzetno bi doprinelo sagledavanju činjenica u našoj ekonomskoj stvarnosti, što bi bila realna osnova za efikasnu ekonomsku politiku. Ova kategorija bi, i u svom inicijalnom, verovatno suboptimalnom obliku (jer je potrebno vremena da se privreda adaptira tome parametru), sigurno doprinela doslednijem ostvarenju principa raspodele prema radu i odvijanju procesa proširene društvene reprodukcije u skladu sa objektivnim društvenim mogućnostima i potrebama.

(Rad primljen juna 1976)

ACCUMULATION IN THE BEHAVIOUR MODEL OF YUGOSLAV SELF-MANAGING FIRMS

by

Nikola ZELIĆ

Summary

This study can be regarded as a logical continuation of this author's article, also published in Economic Analysis Number 1—2, 1976, pp. 61—77, under the title »Yugoslav Firm and Theory of Behaviour of the Self-management Economy.« In that article, the author showed that Ward's »Ilirian

⁷⁾ Uz pretpostavku konstantne ekonomije obima, maksimum funkcije cilja (3) implicira jednoznačno određen, optimalan odnos K/L . Reinvestiranjem akumulacije, ceteris paribus, optimalni K/L odnos se narušava, te da bi se zadržao maksimum funkcije cilja mora se održati i optimalni K/L odnos, tj. srazmjerno uvećati i faktor L .

Firm» is not relevant for the Yugoslav self-managing economy and attempted via a model to describe the real behaviour of a Yugoslav self-managing firm. The resulting model of behaviour of the Yugoslav firm has fairly good characteristics, much better than the theoretical »Illyrian Firm« which is often identified with a Yugoslav firm.

The performances of the Yugoslav self-managing firm can be improved. Discussing such possible improvements is the theme of this article.

The critical point in the behaviour model of Yugoslav self-managing firm is, in the author's opinion, accumulation. That is, if a Yugoslav firm is financed by credit, then the payment of a debt and the interest rates provide for an economizing with capital and its rational usage; on the level of the national economy, this also provides the necessary volume of accumulation. If, however, a Yugoslav firm operates with its own capital, for which it is not obliged, to pay interest, then the volume of its accumulation (and even the total, on the national level) is quite arbitrary and uncertain. The author suggests that by planning and agreement the obligatory accumulation of the firm's own capital be precisely established per unit value of its own capital. The article then deals with the effects of eventual introducing such »internal costs of usage of own capital« into the behaviour model of a Yugoslav self-managing firm. The effects are extremely satisfactory: the volume of accumulation could have been, with the help of that parameter, planned at the macroeconomic level; the social capital would be more effectively allocated and used; the principle of payment according to work results would be more consistently carried out (accumulation wouldn't drain into personal incomes); the number of employed would increase, etc.

THE PROBLEM OF MANPOWER SHORTAGE IN IRAN*

Mahmood YOUSEFI — Tumay ERTEK**

I. Introduction

Recently there has been some widespread discussion about the state of manpower in Iran. Often, one reads in the newspapers that Iran anticipates importing many specialists from abroad. Or, there are some occasional discussions about the projected shortage of top echelon cadres.¹⁾ The official and semi-official publications also give credence to this growing concern about the state of manpower in Iran. For instance, the Plan and

*) An earlier draft of these paper was submitted to Pahlavi University Research Council on September 10, 1975. Partial support of the Research Council is greatly appreciated. We would also like to thank Professors Pirouz and Abizadeh for their helpful comments.

**) Department of Economics, College of Arts and Sciences, Pahlavi University, Shiraz, Iran.

¹⁾ See, for example, *Kayhan-International Edition* (Jan. 8, 1975), p. 7, and the same publication (June 8, 1975), p. 2.